

Բայց ինչ եղաւ . —

Վերան շարաթ մը չանցաւ ,

Քովի լեռը մութ ամպով մը ծածկւեցաւ .

Տեղատարաւ մը կոխեց , մեր առուակը գետ դարձաւ .

Բայց ափսոս , ուր մընաց այն առուակին հեղութիւնը ,

Ո՛ւր գընաց նորա յըստակ արծաթափայլ մաքրութիւնը .

Կըգոռար , կըմըռնէր , մեծ փրփուրներ կըթաւալէր ,

Կըբըշէր ու կըտանէր բազմագարեան խոշոր ծառեր ,

Եւ անոնց կտորբոտելուն ճարճամունքն ու շառաչներ

Մինչեւ հեռաւոր տեղուանք կըլըսուէր .

Եւ նոյն իսկ այն հովիւր՝ ում համար առուակը նոր

Այնքան ճոխ քարոզներով եղեր էր բողբոջաւոր ,

Իւր բոլոր ոչխարներովն առուակին մէջ խըղճւեցաւ ,

Իսկ նորա խեղճ տընակին հետքը անգամ կորսւեցաւ :

Ասոր նրման առուակներ սրբան ունիմք մեք , գիտեա .

Ի՛նչպէս հանդարտ կերեալն , հեզ ու խոնարհ՝ եղի պէս .

Բայց հարցուր թէ ինչէն է . —

Ջրերնին քիչ է՝ ան է :

ՔՈՒԼՈՎ .

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԼՍԱՐԱՆ ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՏ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ .

Գ Ա Ս Ի .

Յետուայ վախճանելէն ետեւ 350 տարիի չափ ժամանակ Իսրայելացիք առանց Թագաւորի եւ առանց որդւոց որդի իշխանութիւն բանեցընող մեծաւորի կվարուէին : Ժամանակ ժամանակ Աստուած նոցա մէջէն կտրիճ , ուժով , ու սրտով եւ հաւատքով զօրաւոր մարդ մը կհանէր . այն մարդիկը *Դասաւոր* կըսուէին , եւ իրենց գլխաւոր ու ծանր պաշտօնն էր ժողովրդեան դատաստանները կտրել , պէտք եղած ատենն ալ այլազգեաց դէմ պատերազմի առաջնորդել Իսրայելացւոց : Սուրբ գիրքը կըսէ Թէ « Այն ատենները Իսրայելացիք Թագաւոր չունէին . ուստի ամէն մարդ սրտին ուզածը կընէր . — Յաւուրսն յայնոսիկ ոչ գոյր Թագաւոր յԻսրայելի , եւ այր իւրաքանչիւր զհա-

ճոյս առաջի աչաց իւրոց առնէր » : Այսպիսի անիշխանութիւնը ուրիշ ո՛ր եւ իցէ ազգի , մանաւանդ տգէտ ու անկիրթ ազգի համար մեծամեծ խռովութեանց ու խեղճութեանց պատճառ կլինի սովորաբար . վասն զի նախանձը , անիրաւութիւնը , բռնութիւնը , աւազակութիւնը պատժող կամ սանձող իշխանաւոր մը չգտնուած տեղը՝ հարկաւ ամէն տեսակ անկարգութեամբ պէտք է լցուի : Բայց Իսրայելացիք այս կարգէ դուրս երջանկութիւնն ունէին որ իրենց սեպհական Թագաւոր չունենալովը անիշխանութեան մէջ չէին , հապա ուրիշ ամէն ժողովուրդներէ ալ աւելի կանոնաւոր էր իրենց կառավարութիւնը : Նոցա Թագաւորը Աստուած էր , Աստուծոյ հրա-

մանները իրենց իմացընողը քափանայապետն էր, հասարակ դատաստաններն ու վէճերը կտրողները իրենց ընտրած ծերերն ու ցեղապետներն էին, զօրապետներն ալ Աստուծոյ ցուցուցած դատաւորներն էին:

Այսու ամենայնիւ ի՞նչ օգուտ ազգի մը բարեկարգ տէրութիւն ունենալէն՝ երբոր իրեն մէջ կարգի կանոնի հնազանդիլ ուզող չկայ. ի՞նչ օգուտ ազգի մը գեղեցիկ օրէնքներ ու կանոններ ունենալէն՝ երբոր այն կանոններուն յարգը ճանչցող չկայ:

Իսրայելացւոց Թագաւորը Աստուած էր, բայց իրենք շատ անգամ անհոգութիւն կընէին Աստուծոյ կամքը հասկընալու եւ կատարելու. իրենց խելքին ու հասոյիցը աւելի յարմար կերեւնար այն անկարգ ազատութիւնը՝ որով ամէն մարդ սրտին ուզածը կընէր. «Եւ այր իւրաքանչիւր զհասոյս առաջի աչաց իւրոց առնէր»: — Այս անկարգութեանց մէկ երկու օրինակ ունիմք Աստուածաշնչին մէջ, որոց մէկը պատմեմք ձեզի:

Եփրեմայ ցեղէն պառաւ որբեւարի մը կար այն ատենները, որ հազար հարիւր արծաթ ունէր պահած: Կերեւի որ այս ստակը դիզեր է եղբր պառաւը աւելորդապաշտական՝ մանաւանդ թէ կռապաշտական հնարքներով. կարելի է նաեւ կախարդութիւններ ընելով մէկուն մէկալին համար, աղօթելով, *ժալ* բանալով, մոմ Թափելով, եւ այլն: Սա Միքա անունով որդի մը ունէր. մտածեց որ մայրը ի՞նչ պիտի ընէ այն ստակը, կամ թէ արդեօք ի՞նչ բանի պիտի գործածէ, գողցաւ պահեց: Մայրը շփոթեցաւ, լաց ողբ ըրաւ, անէծքներ տուաւ այն ստակը գողցողին, ու որդւոյն առջեւը ուխտ ըրաւ որ իւր կորսւած ստակը գտնէ նէ՝ կուռքի նուիրէ: Միքան մօրը անէծքներն որ լսեց՝ վախցաւ. կամ թէ երդումն որ լսեց, սիրտը հանգչեցաւ որ ստակը տնէն դուրս պիտի չենէ, ու ե՛րբ եւ իցէ իրեն պիտի մնայ. ելաւ ըսաւ մօրը թէ «Սիրտդ հանգիստ բռնէ, մարիկ. ստակդ իմ քովս է. ես կարծէի որ դուն ուրիշի պիտի տաս՝ առի. բայց այժմ ահա քեզի կդարձնեմ որ բարի դիտաւորութիւնդ կատարես»: Ուրախացաւ մայրը, օրհնեցնքներ տուաւ որդւոյն. այն ստակին վրայէն 200 արծաթ առաւ՝ կուռք շինել տուաւ, մնա-

ցածն ալ յանձնեց Միքային որ տանը մէջ մատուռ մը կամ փոքրիկ կռատուն մը շինէ: Միքան ուրիշ կուռքեր ալ շինեց, քափանայական հագուստներ եւ ուրիշ զարդարանքներ պատրաստեց, իր որդւոց մէկն ալ քափանայ օծեց ու տունը կռապաշտութեան տեղ դարձուց:

Այն օրերը Ղեւտացիին մէկը իրեն տեղ մը փնտռելով, ճամբորդութիւն ըրած ժամանակը՝ Միքային տունը հանդիպեցաւ. նա ալ Ղեւտացւոյն խելքը դարձուց, խօսք հասկըցուց անոր որ իրեն տունը մնայ՝ քափանայութիւն ընէ իւր կուռքերուն: Այն Ղեւտացւոյն ձեռքովը ուրիշ Իսրայելացիք Դանայ ցեղէն՝ իմացան որ Միքային տունը ծածուկ կռատուն կայ. եկան տունը կողոպտեցին, եւ կուռքերը տարին իրենց ցեղին քաղաքներէն մէկուն մէջ դրին ու սկսան պաշտել:

Ահա ասոր նման շատ տեսակ անօրէնութիւններ սովորեցան Իսրայելացիք իրենց քովերը գրտնուող այլազգիներէն, ու նոցա չար օրինակին հետեւելով՝ Աստուծոյ երեսէն ընկան. Աստուած ալ կ'ոռորէր որ այլազգիները ատեն ատեն նոցա վրայ վազնն, զարնն, կողոպտեն, տուրքի տակ ձգեն: Իսկ երբոր իրենց քաջած նեղութիւններովը աչքերնին կբացուէր, Աստուած մտքերնին կուգար, ու իրենք իրենց յանցանքը ճանչնալով մեղայ կըսէին, Աստուած ալ զօրաւոր մարդ մը կհանէր մէջերնին ու նորա ձեռքովը այլազգիները կնուաճէր կամ երկրէն դուրս կհանէր. եւ ահա սոքա էին Դատաւոր ըսուածները:

Սոցա մէջ առաջինն եղաւ *Գորոնիիզ*, որ Ասորւոց Քուսարսամեմ Թագաւորին բռնութենէն ազատեց Իսրայելացիքը: Վրան 40 տարի անցաւ, Մովաբացւոց *Եզդոմ* անունով Թագաւորը եկաւ տիրապետեց Իսրայելացւոց ու ծանր ծանր սուրբեր ձգելով կչարչարէր զանոնք: Աստուած ալ *Աւովդ* անունով կտրիճ մարդը նոցա ազատիչ տուաւ: Այս Աւովդին ընծաներ եւ տուրքեր յանձնեցին Իսրայելացւոց ծերերը որ տանի տայ եգդոմ Թագաւորին: Աւովդ՝ առանց ամենեւին մէկու մը իւր միտքը յայտնելու՝ երկու բերնով Թուր մը պատրաստեց ու հագուստին տակը՝ աջ կուշտին կողմը պահեց. վասն զի ինքը երկու ձեռքով ալ աջողակ էր, այսինքն թէ՛ աջ ձեռքովը զէնք կբանեցընէր եւ թէ ձախովը: Գնաց

Եզդում Թագաւորին, ու բերած ընծաները տալէն ետեւ ըսաւ անոր Թէ «Տէր արքայ, հարկաւոր խօսք մը ունիմ քեզի ըսելիք, չեմ ուզեր որ ուրիշներն իմանան»: Թագաւորը հրամայեց որ քովիները դուրս ելնեն, ու երբոր մինակ մնաց՝ Աւովդ ըսաւ անոր Թէ «Ես Աստուծոյ կողմանէ քեզի պատգամ մը՝ հրաման մը ունիմ»: Եզդում, որ գէր ու ծանրադանդաղ մարդ մըն էր, ելաւ աթոռէն ու Աւովդին մօտենալուն պէս, Աւովդ ձախ ձեռքովը Թուրը քաշելն ու Եզդումին փորը խոթելը մէկ ըրաւ. եւ այնպէս ուժով էր զարնուածքն որ Թրին կոծն ալ մտաւ ներս, ու եղին Թանձրութենէն չլրցաւ Աւովդ շուտ մը քաշել հանել Թուրը. այնպէս ձգեց, դուռը ներսէն կղպեց, ուրիշ պզտի դուռէ մը երդիքն ելաւ ու անկից փախաւ լեռնէ լեռ գնաց ազատեցաւ:

Թագաւորին ծառաները դուրսը կեցած՝ երկար ատեն սպասելէն ետեւ երբոր տեսան որ խիստ շատ ժամանակ անցաւ ու ներսէն ձայն մը չկայ, — վասն զի Եզդում իսկոյն հոգին փչեր էր, — բանալին առին բացին դուռը, տեսնեն որ իրենց Թագաւորը արիւնլուայ մեռած գետինը փռուած կեցեր է: Մեծ շփոթութիւն ընկաւ մէջերնին, իրար անցան, ի՛նչ ընելիքնին չէին գիտեր: Այն միջոցին Աւովդ շատ մարդ ժողովեց Խորայեւացիներէն ու վագեց՝ բոլոր այն Մովաբացիները ամէն կողմէ պաշարեց, զարկաւ ջարդեց 10 հազար հոգի, եւ այնպէս ազատեց Խորայեւացիքը իրենց զօրաւոր Թշնամիներէն մէկուն ձեռքէն:

Աւովդէն ետքը Սաւեգար անունով դատաւորը ելաւ, որ ուժեղ ու քաջասիրտ երկրագործ մըն էր: Սա մէկ անգամ մը արօրին խոփովը կամ մահովը (այսինքն սապանին երկրթովը կամ կոթովը) 600 փղշտացի սպաննեց որ եկեր Խորայեւացոց երկիրը կկողոպտէին:

Սամեգարին մեռնելէն ետեւ Խորայեւացիք նորէն իրենց մեղքերուն չափն որ անցուցին, Աստուած Թողուց որ Քանանացոց Յաբին անունով Թագաւորը անթիւ զօրքով ու 900 երկամէ կառքերով Խորայեւացոց երկիրը կոխէ եւ 20 տարի նեղութիւն տայ անոնց, այնպէս որ յետին աստիճանի խեղճութեան հասաւ ժողովուրդը:

Այն ժամանակները Դեքոյրա անունով մարգարէ կնիկմարդ մը կար՝ իւր սրբութեամբն ու խելքովը անուանի, եւ Խորայեւացիք իրենց ամէն դատաստանները կտրել տալու համար անոր կղիմէին. նա ալ բարձր տեղ մը արմաւենիի (խուրմայի ծառի) մը տակ նստած, նոցա դատաստանները կտեսներ: Աստուած գթացաւ Խորայեւացոց խեղճութեանը վրայ ու իմացուց Դեքոյրային որ կուզէ իւր ժողովուրդը այլազգիներուն ձեռքէն ազատել: Դեքոյրան մարդ զրկեց՝ իւր քովը կանչեց Բարակ անունով քաջ զօրավարը, եւ ապսպրեց անոր որ երթայ Թաբոր լեռը, Խորայեւացոց երկու ցեղէն միայն 10 հազար հոգի առնու հետն ու Քանանացոց Սիսարա անունով սպարապետին վրայ յարձակի: Բարակ մտածեց որ Թշնամեաց բազմութեան ու ուժին նայելով՝ կարելի չերեւնար որ իրենցը լինի յաղթութիւնը. բայց որովհետեւ գիտէր Թէ Դեքոյրային ըսածը Աստուծոյ կողմանէ է, խնդրեց որ նա ալ հետը գայ պատերազմին տեղը: Դեքոյրան չէ չըսաւ, բայց «Դիտցիր որ այն ատեն յաղթութիւնը քուկը չլինիր, ըսաւ, հապա կնիկմարդ մը պիտի լինի յաղթողը»:

Քանանացոց սպարապետը տեսնելով Բարակայ զօրքին քիչուրութիւնը, միտքը դրաւ որ չորս կողմէն պաշարէ զանոնք, եւ այնպէս ընէ որ այն 10 հազարէն մէկն ալ չազատի, ամէնքը Թէ անցնին: Բայց գործը նորա մտածմունքին պէս չեկաւ: Բարակ Դեքոյրային հրամանովը կայծակի պէս յարձրկեցաւ Թշնամեաց վրայ դէպ ք ամէն կողմը, եւ այնպիսի սոսկալի շփոթութիւն մը ձգեց նոցա մէջ որ չէին գիտեր Թէ ո՛ւր փախչին կամ ո՛ւր երթան: Խորայեւացիք սարսափելի ջարդ մը տուին Քանանացոց, շատ մարդ գերի բռնեցին, նոցա պատերազմական կառքերուն ալ շատը ձեռք ձգեցին:

Այն միջոցին Սիսարան յուսահատած՝ իջաւ իւր կառքէն ու սկսաւ ոտքով փախչիլ: Հոգին բերանն եկած՝ գնաց Քաթեր Կինեցի անունով մէկուն ագարակը մտաւ: Քաթերին կինը Յայեյ՝ անվախ ու քաջասիրտ մէկը լինելով՝ Սիսարայի առջեւն ելաւ, աղաչեց հրամցուց իրեն վրանը (յասրը), եւ սիրտ տուաւ որ չվախնայ ամենե-

ւին: Սիսարան ջուր ուզեց որ խմէ. Յայէլ շուտ մը կաթին ամանը բերաւ ու խմցուց: Իսկ նա յոգնած դադրած լինելով՝ աղաչեց զՅայէլ որ վրանին դրան առջեւը պահպանուածին ընէ, եւ ինքը պառկեցաւ ներսը քուն եղաւ: Այն ատեն Յայէլ վրանին ցիցերէն մէկը կամացուկ մը առաւ, գնաց Սիսարային քովն ու ցիցը մէկ ձեռքը, մէկաւն ալ ուռն (*չփիճ*) մը, ցիցը ծնօտին դնելն ու ուռովը զարնել գետին գամելը մէկ ըրաւ: Սիսարան զարթելուն չմնաց, տապալկեցաւ ու հոգին փչեց:

Անդիէն Բարակ Սիսարային ետեւէն ընկած վազելով կուգար. Յայէլ առջեւն ելաւ, ներս

հրամցուց, «Բու փնտռած մարդդ եկուր տես ի՞նչ բանի մէջ է» ըսաւ: Բարակ տեսնելուն պէս Սիսարան գետինը փռուած, ցիցն ալ ծնօտին գամուած, ուրախացաւ փառք տուաւ Աստուծոյ. իսկ նորա զօրքը բոլոր Ասորիները ցիր ու ցան ընելէն ետքը քովը դարձան:

Այն ատեն Դեբովրան փառաւոր օրհնութեան երգ մը երգեց Աստուծոյ այս յաղթութեան վրայ, եւ Բարակ ու նորա զօրքը կերգէին ուրախութեամբ: Այն երգին ի՞նչ իմաստներով շարադրուած լինելը փոքր ի շատէ հասկըցընելու համար այս տեղ համառօտեմք.

Իսրայելի զօրավարներն այս օրհնութիւնս ըսկըսին,
եւ ժողովուրդը ըլլան նոցա հոգևով սըրտով ձայնակից.
Մըտիկ ըրէք Թագաւորներ եւ իշխաններ իմ ձայնին,
Ձի Աստուծոյ է օրհնութիւնըս զոր ես այժմ երգեցից:

Տէր, դու երբոր Սէիր լեռնէն ու եղովմէն երեւցար,
Դողաց երկիր, գոռաց երկինք, լերինքն իրար կանցնէին,
Ձի այն Աստուածն էր եկողը որ ի Սինա կորոտար,
Իսրայելի Աստուածն էր նա՝ յորմէ աշխարհք սարսէին:

Սամեգարայ ժամանակէն մինչ Յայելի օրերը
Իշխան չըկար յիսրայելի, ծուռ ճամբաներ կերթային.
Պակաս էին մեր փարազունք, պակաս մեր հին քաջերը,
Մինչեւ ելաւ մայր Դեբովրան, մինչեւ ելաւ այն տիկին:

Յորենէ հացը Թողուցած՝ գարեղենին կարօտցան,
Իրենց Աստուածը մոռացան, սուտ աստուածներ պաշտեցին.
Քանանացւոց բըռնականներն իրարու հետ միաբան
Քառսուն հազար նիզակներով մեր երկիրը վազեցին:

Ջարթիր զարթիր մայր Դեբովրա, բաց քու օրհնեալ բերանդը,
եւ զարթեցուր քու Իսրայելդ հազարներով բիւրերով.
Սիրտ տուր քաջին մեր Բարակայ, լըսուի հըզօր քո ձայնդը,
եւ Քանանու ողջ երկիրը լըցուի օտար գերիով:

Աստեղք ելան իրենց տեղէն՝ պատերազմի շարուեցան,
Իսրայելի հետ կըռուեցան Սիսարայի զօրաց դէմ.
Յորդ հեղեղատըն Կիսոնի մերժեց վարեց փախստեայն,
Յորդ հեղեղատըն Կադեսի խիստ զայրացաւ նոցա դէմ:

Նոցա ձիոց ծընկուկները կարթակոտոր ջարդեցան ,
 Իմ դողդոջուն ոտուկներըս զարմանալի ոյժ առին .
 Քրշնամեաց վիզն ու մէջքերը ոտքիս տակը ճըզմեցան ,
 Իրենց գոռոզ յոխորտանքը աղաչանքի դարձուցին :

Պրհնեալ լիցի միշտ կանանց մէջ Յայէլ ընկեր Բաբերայ ,
 Պրհնենքներով ու երգերով լըցուի նորա վըրանը .
 Խըմելու ջուր մը կը ինդրէր անկից դըժբաղդ Սիսարայ ,
 Յայէլ ջըրին տեղ կաթ խըմցուց , կարագ կապեց բերանը :

Զախն երկընցուց՝ ցից մը առաւ , աջովը ծանր ուրագը ,
 Զարկաւ ջախեց ու ջարդուբուրդ ըրաւ նորա ծամելին .
 Ոտքին տակը տապալեցաւ , ու մըռնչեց վայրագը ,
 Եւ չըկըրցաւ ոտքի ելլել , հոգին փըչեց եղկելին :

Ըսպասելով մէկ եղաւ Սիսարային խեղճ մայրը ,
 Վանդակապատ պատուհանէն չէր բաժնըներ օրն ի բուն .
 Դարձող դարձողի կըլլային Սիսարայի զօրքերը ,
 Բայց նորա կառքը չերեւցաւ , ո՛ւր տեղ մընաց մինչ իրկուն :

Սիսարայի իշխաններուն խելօք խելօք կանայքը
 Դարձան ըսին այն խեղճ մօրը , որդիդ բընաւ ձեռք չի՛յնար .
 Մէկը չը՛կըրնար ձեռք ձըգել նորա աւարն ու կայքը .
 Բայց նա ողիկ ողիկ կուգար , հոգին կառնէր ու կուտար :

Իսկ Սիսարայ կողոպուտին ոչ թիւը կար ոչ համար ,
 Ի՛նչ գոյնըգոյն զարդարանքներ , ի՛նչ գեղեցիկ նարօտներ ,
 Միայն վըզին ոսկի մանեակն էր ինքնիրեն մեծ աւար ,
 Միայն վըզին բանած նարօտը թանկագին գանձ կարժէր :

Այնպէս ջընջուին ու կորսուին Տէր քո ամէն թշնամիք ,
 Իսկ ո՛վ որ քեզ պաշտէ սիրէ , աճի մեծնայ փառաւոր ,
 Արեւու պէս պայծառանայ՝ լոյս արծրկէ գեղեցիկ ,
 Քո զօրութեամբըդ զօրանայ , յառաջ երթայ օրէ օր :

